

IDENTIFIKAČNÁ REFERENCIA A PRAVDIVOSTNÉ HODNOTY

Peter Frederick STRAWSON

Táto stať¹ sa zaoberá jednou známou a fundamentálnou funkciou reči, jednou kontroverziou z filozofickej logiky a dvoma či tromi banálnosťami.

Budeme sa zaoberať výpoveďami, v ktorých sa, aspoň zdanlivo, opisuje nejaký minulý alebo súčasný, významný alebo triviálny jednotlivý historický fakt, udalosť alebo stav vecí, napríklad že (tento) cisár prehral bitku alebo že (toto) dieťa stratilo hračku, alebo že (tento) cisár zomiera, alebo že (toto) dieťa plače.² Presnejšie povedané, budeme sa zaoberať jednou dôležitou podtriedou takýchto výpovedí, t.j. výpoveďami, ktorých úlohou je špecifikovať opísaný historický stav vecí, pričom podstatnou parciálnou úlohou tohto opisovania je designovať nejaký jednotlivý historický objekt alebo objekty, ktoré daný stav vecí obsahuje. Parciálna úloha designácie, ktorú budem nazývať identifikačnou referenciou na jednotlivý objekt, nie je súčasťou každého opisu stavu vecí. Identifikačnú referenciu neobsahujú tvrdenia, že teraz prší alebo že pršalo pred hodinou. Ale výpoveď, že Caesar zomiera, ako celok špecifikuje historický fakt alebo situáciu, pričom súčasťou tejto funkcie je parciálna funkcia designácie jednotlivého historického objektu, Caesara, ktorý je podstatnou zložkou tejto situácie. Táto parciálna funkcia celej výpovede je celou funkciou časti výpovede, t.j. mena "Caesar".

Budeme sa teda zaoberať rečovou funkciou identifikačnej referencie na jednotlivý historický objekt, pokiaľ referencia je parciálnou funkciou výpovede. Bude nás zaujímať v súvislosti s jedným aspektom filozofickej kontroverzie, t.j. so zreteľom na otázku, či radikálne zlyhanie pri vykonávaní tejto funkcie vedie k špecifickému prípadu nepravdivosti výpovede alebo skôr k tomu, čo Quine nazýva pravdivostnou dierou [truth-value gap]. Mojou ambíciou nie je demonštrovať, že v tejto diskusii má jedna strana pravdu, kým druhá sa mylí. Uvedenou funkciou reči, kontroverziou a jednou či dvoma banálnosťami sa chcem skôr zaoberať tak, aby sa navzájom objasňovali.

Teraz zavediem prvú, komplementárnu dvojicu banálností. Jedným, možno primárnym, ale určite nie jediným účelom asertívneho diskurzu je poskytovať informácie určitému adresátovi, t.j. poslucháčovi alebo

Redakcia *Organonu F* ďakuje prof. P.F. Strawsonovi a redakcii časopisu *Theoria* za láskavý súhlas s uverejnením prekladu tejto state, ktorá vyšla v XXX. roč. *Theorie* r. 1964.

poslucháčom či čitateľovi alebo čitateľom. Vykonanie asertívnej výpovede alebo vyslovenie asertívnej vety - ak vyslovenie výroku sleduje tento primárny cieľ tvrdenia - implikuje, že hovorca predpokladá, že adresát nepozná myšlienku, ktorú vyslovený výrok oznamuje, lebo nemá zmysel, alebo dokonca nie je možné, informovať niekoho o niečom, čo už pozná. Túto banálnosť možno nazvať princípom prezumpcie neznalosti. Niektoré filozofické návrhy, ako analyzovať alebo rekonštruovať prirodzený jazyk, tento princíp príliš preceňujú a zdá sa, že vychádzajú skôr z iného a chybného princípu prezumpcie úplnej neznalosti. Aby sme sa vyhli takýmto výstrednostiam, treba zdôrazniť inú banálnosť, ktorá je s prvou komplementárna. Možno ju nazvať princípom prezumpcie poznania. Podstatu komplementárnej banálnosti možno nepresne vyjadriť takto: keď sa empirický asertívny výrok vysloví so zámerom informovať, zvyčajne alebo aspoň často hovorca predpokladá, že adresát pozná empirické fakty relevantné pre myšlienku, ktorú vyslovený výrok oznamuje. Toto vyjadrenie je *príliš* voľné. Súvislosť medzi prezumpciou poznania a zámerom oznámiť konkrétnu informáciu môže byť bližšia než bežná asociácia. Spojenie medzi *identitou* konkrétnej zamýšľanej myšlienky a predpokladaným poznaním môže byť bližšia než relevantnosť. Ako môžeme povedať, že hovorca by nezamýšľal *informovať* adresáta o konkrétnej myšlienke, ak by nepredpokladal adresátovu neznalosť myšlienky, práve tak by sme často povedali, že hovorca nezamýšľal adresáta informovať práve o *tejto* myšlienke, keby u adresáta nepredpokladal určité empirické poznanie. Takže druhý princíp, ktorý ma najviac zaujíma, je naozaj komplementárny s prvým princípom.

Môže to znieť trochu mysteriózne. Avšak všeobecná a vágna myšlienka, že u adresátov našich tvrdení neprestajne predpokladáme poznanie aj neznalosť a že prvý aj druhý predpoklad má veľký vplyv na to, čo zamýšľame povedať, by sa mala uznať bez problémov. Túto všeobecnú myšlienku chcem konkrétne aplikovať na identifikačnú referenciu. Aby to bolo možné, musím zaviesť pomerne jednoduchý pojem identifikačného poznania jednotlivín.

Každý má poznatky o existencii rôznych jednotlivých vecí, ktoré je schopný v určitom ohľade, ale nie nevyhnutne v každom ohľade odlišiť od ostatných vecí. Človek dokáže vyčleniť nejakú vec vo svojom bezprostrednom zmyslovom poli. Alebo môže vedieť, že existuje vec (nie v jeho bezprostrednom zmyslovom poli), na ktorú sa vzťahuje určitá deskripcia, ktorá sa nevzťahuje na nijakú inú vec. Takúto deskripciu budem nazývať *identifikačnou deskripciou*. Alebo môže poznať meno danej veci a dokáže ju rozoznať, keď na ňu narazí, hoci normálne nevie uviesť nijakú identifikačnú deskripciu objektu, ktorá by neobsahovala jeho meno. Poviem, že daná osoba

má identifikačné poznanie o objekte, ak v súvislosti s určitou vecou táto osoba spĺňa niektorú z uvedených podmienok. Človek má veľký záujem definovať takýto pojem prostredníctvom jeho okrajových prípadov; v tejto súvislosti ide o prípady minimálneho a relatívne izolovaného identifikačného poznania. Oplatí sa teda zdôrazniť, že v protiklade k prípadom minimálneho a relatívne izolovaného poznania existuje množstvo prípadov veľmi bohatého a úplného identifikačného poznania a že vo všeobecnosti naše identifikačné poznanie jednotlivín tvorí nesmierne komplikovanú sieť spojení a vzťahov. Dalo by sa povedať, že ide o sieť historických a geografických poznatkov vo všeobecnosti, pričom tieto adjektíva nemajú označovať len akademické predmety, ale aj najskromnejšie poznatky o jednotlivých veciach a ľuďoch, s ktorými sa každú minútu a každý deň stretávame pri našich kontaktoch so svetom.

Pojem identifikačnej referencie treba pochopiť v úzkom vzťahu s pojmom identifikačného poznania. Pri rozhovoroch ľudia bežne a oprávnene predpokladajú množstvo identifikačných poznatkov o jednotlivých objektoch. Hovorca často vie alebo predpokladá, že aj adresát má určitý identifikačný poznatok o tej istej veci, o ktorej má aj on takýto poznatok. Za tohto predpokladu zamýšľa formulovať konkrétny fakt o danej veci, napríklad že je takou a takou. Preto vo svojej výpovedi použije výraz, ktorý pokladá v danom kontexte za adekvátny, aby adresátovi naznačil, o *ktorej* veci spomedzi všetkých vecí, ktoré sa nachádzajú v rozsahu adresátovho identifikačného poznania, vyhlasuje, že je takou a takou. Jazyk obsahuje výrazy niektorých dôležitých druhov, ktoré sú rozmanitými spôsobmi dobre prispôbené na tento účel. Patria sem vlastné mená, určité, privlastňovacie a demonstratívne deskripcie, ukazovacie a osobné zámená. Netvrdím, že *všetky* výrazy týchto druhov sú dobre prispôbené na takéto používanie. O výrazoch, ktoré sú na to prispôbené, takisto netvrdím, že sa nedajú adekvátne použiť aj inak, na iné účely.

Keď sa výrazy uvedených druhov použijú takýmto spôsobom, poviem, že sa použili na *vyvolanie* [invoke] identifikačných poznatkov, o ktorých sa vie alebo predpokladá, že adresát nimi disponuje. Identifikačnú referenciu teraz možno ľahko definovať tak, že výraz sa používa na vykonanie identifikačnej referencie len vtedy, keď sa použije na vyvolanie identifikačného poznania. Hoci by sa výklad zjednodušil, keby sme pozornosť obmedzili na centrálné prípady identifikačnej referencie, nebolo by to celkom žiaduce. Niektoré situácie sa totiž nedajú presne klasifikovať ako prípady vyvolania identifikačných poznatkov, ale dostatočne sa podobajú situáciám, ktoré *možno* chápať ako prípady identifikačnej referencie, aby sa k nim dali

zaradiť. Napríklad niekto môže mať vo svojom momentálnom poli možného vnímania určitú vec, ktorú si nevšimol a o ktorej sa nedá povedať, že ju naozaj odlišil, ale jeho pozornosť možno na ňu intencionálne zamerať už tým, že hovorca použije výraz určitého uvedeného druhu ako časť výpovede o určitom fakte týkajúcej sa daného objektu. Pokiaľ hovorcovým zámerom pri použití určitého výrazu nie je ani tak *informovať* adresáta o existencii konkrétneho objektu, ktorý je v určitom ohľade jedinečný, ako skôr spôsobiť, aby adresát *sám uvidel*, že taká vec existuje, domnievame sa, že takýto prípad môžeme zaradiť medzi centrálné prípady identifikačnej referencie. Takisto sa vyskytujú situácie, v ktorých adresátovi nemôžeme celkom priznať, že *vie* o existencii určitého, v istom ohľade jedinečného objektu, ale možno priznať, že má silný *predpoklad* o jeho existencii; možno mu skôr priznať *identifikačnú prezumpciu* než identifikačné poznanie. Predpokladanú identifikačnú prezumpciu možno vyvolať rovnakým spôsobom ako identifikačné poznanie.

Pojem identifikačnej referencie teda môžeme rozšíriť mimo prípadov vyvolania identifikačného poznania. Potom musíme čeliť očakávanému dôsledku, že ak chceme - čo je pravda - dať do protikladu prípady, v ktorých hovorca používa výraz na vykonanie identifikačnej referencie, a prípady, v ktorých zámerom a výsledkom hovorcovho použitia výrazu je informovať adresáta o existencii určitej, v istom ohľade jedinečnej veci, tak narazíme na niektoré prípady, ktoré *určite* nepatria ani do jednej protikladnej triedy, ale sú viac-menej pochybnými kandidátmi na miesto v oboch triedach. Takáto situácia by nás nemala vo filozofii priviesť do pomykova. Keď som spomenul tieto príklady, budem ďalej kvôli jednoduchosti predstierať, akoby všetky prípady identifikačnej referencie mali, aspoň pokiaľ ide o zámyery, vyvolať identifikačné poznanie.

To, čo som doteraz povedal pri charakterizovaní funkcie identifikačnej referencie, sa mi zdá nekontroverzné, aspoň v tom zmysle, že som vo výklade postupoval bez toho, aby som sa postavil na niektorú stranu akéhokoľvek známeho zdroja kontroverzie. Má to rovnako neproblematický dôsledok, na ktorý som práve narazil a ktorý vzápätí trochu bližšie rozpracujem aj preto, aby som ho odlišil od akejkol'vek *prise de position* v otázke, ktorá je nepochybne kontroverzná.

Identifikačnú referenciu - alebo centrálny prípad identifikačnej referencie - som charakterizoval tak, že jej neoddeliteľnou súčasťou je hovorca predpoklad, že jeho adresát disponuje identifikačným poznaním určitého objektu. Identifikačné poznanie je poznaním existencie jednotlivéj veci, ktorú v určitom ohľade adresát odlišil od ostatných vecí. Primeranú časť identifikačného poznania treba vyvolať použitím výrazu, ktorý hovorca pokladá

v celkovom kontexte použitia za vhodný, aby adresátovi naznačil, o ktorej zo všetkých vecí z rozsahu jeho identifikačného poznania sa v danom vyslovenom výroku ako celku tvrdilo, že je takou a takou. V závislosti od povahy daného objektu a situácie vyslovenia možno použiť meno, zámeno alebo určitú či privlastňovaciu deskripciu. Prirodzene, nie je nevyhnutné, aby sa meno alebo deskripcia vo všeobecnosti *jedinečne* aplikovali na daný objekt, pokiaľ sa o vybranom výraze predpokladá, že v celkovom kontexte vyslovenia výroku je vhodný, aby adresátovi naznačil, o ktorom jednotlivom objekte z rozsahu jeho identifikačného poznania sa vo výroku ako celku tvrdilo, že je takým a takým.

Je celkom jasné, že časťou hovorcových zámerov pri takejto výpovedi nemôže byť *informovanie* adresáta o *existencii* jednotlivej veci, ktorá je nositeľom mena alebo zodpovedá deskripcii, a tak sa odlišuje od ostatných vecí alebo je od nich odlišená prostredníctvom tohto faktu v spojitosti s niečím iným, čo adresát pozná. Naopak, skutočnú identifikačnú referenciu môže vykonať len hovorca, ktorý vie alebo predpokladá, že adresát už má znalosti o existencii a jedinečnosti. Funkcia identifikačnej referencie sa *definuje* prostredníctvom typu hovorcových zámerov, typu, ktorý *vylučuje*, že hovorcovým zámerom je oznámiť informáciu o existencii a jedinečnosti. Celkom prirodzene to možno vyjadriť inak. Teda časťou toho, čo hovorca *tvrdí* vo vyslovenom výroku, v ktorom sa používa meno alebo deskripcia na vykonanie identifikačnej referencie, nie je, že existuje konkrétny objekt, na ktorý možno aplikovať dané meno alebo deskripciu a ktorý, pokiaľ nie je v tomto jedinečný, spĺňa nejakú jedinečnú podmienku, ktorú pozná poslucháč (a spĺňa nejakú jedinečnú podmienku, ktorú pozná hovorca). Ide skôr o *presupozíciu* tvrdenia, ktoré hovorca tvrdí.

Takéto vyjadrenie je takisto neproblematické. Ide totiž o prirodené vyjadrenie toho, čo je neproblematické. Zavádza sa tu však rozdiel medzi tým, čo sa *tvrdí*, a tým, čo sa *presuponuje*, pomocou výrazov, ktoré sa spájajú s určitou kontroverznou problematikou.

Túto problematiku môžeme priblížiť, keď si všimneme niektoré spôsoby, ako môže funkcia identifikačnej referencie celkom zlyhať alebo aspoň neviať k úplnému úspechu a spokojnosti. Môže zlyhať alebo neuspieť z rôznych dôvodov. Napríklad sa môže stať, že adresát na rozdiel od hovorcu nemá identifikačné poznatky o jednotlivom historickom objekte, na ktorý hovorca zamýšľa identifikačne referovať; alebo hovorca priznáva adresátovi také identifikačné poznanie, ktoré adresát nemá. Môže sa stať, že hoci adresát disponuje identifikačným poznaním o danom jednotlivom objekte, výraz, ktorý hovorca vybral, nedokáže vyvolať primeranú časť identifikačného

poznania a adresáta necháva v neistote alebo ho dokonca zavádza v tom, koho alebo čo hovorca mienil. Chyby tohto druhu môžu, hoci nemusia, prameniť z iných chýb. Hovorcov výber výrazu totiž môžu ovplyvniť faktálne alebo jazykové omyly, ktorých sa hovorca dopúšťa. Výber ovplyvnený omylmi je takisto chybný, hoci nemusí byť zavádzajúci, napríklad keď sa na Veľkú Britániu referuje výrazom "Anglicko" alebo na prezidenta Kennedyho výrazom "premiér USA".

Hoci v týchto prípadoch ide o chybnú alebo neúspešnú referenciu, nepredstavujú najradikálnejšie možné zlyhanie. Z mojej charakteristiky týchto prípadov totiž vyplýva, že aspoň jedna fundamentálna podmienka úspešnosti je splnená, aj keď ostatné nie sú splnené. Vyplýva z nich aspoň to, že v rozsahu hovorcovho identifikačného poznania *existuje* taký jednotlivý historický objekt - aj keď nie všetky presvedčenia o ňom sú pravdivé - o ktorom zamýšľa vyvolať u adresáta identifikačné poznanie tak, že vyberie vhodný výraz. Ale ani táto podmienka nemusí mať úspech z rôznych dôvodov. Môže sa stať, že neexistuje taký jednotlivý objekt, na ktorý hovorca zdanlivo referuje, a môže sa stať, že to, čo hovorca, prípadne aj adresát pokladá za identifikačný poznatok o danom objekte, vôbec nie je poznatkom, ale celkom nepravdivým presvedčením. To je len jeden príklad javu, ktorý možno nekontroverzne pokladať za radikálne zlyhanie existenčnej presupozície identifikačnej referencie. Hovorca sa v ňom nedopúšťa nijakej nemorálnej podlosti. Niečo iné by bolo, keby hovorca používal výraz tak, že zdanlivo zamýšľa vykonať identifikačnú referenciu, aby u adresáta vyvolal to, o čom vie alebo si myslí, že adresát bude pokladať za identifikačný poznatok, hoci hovorca vie, že ide o nepravdivé presvedčenie. V tomto prípade hovorca nemá zámer skutočne referovať na jednotlivý historický objekt, a preto v pravom zmysle slova nemôže neuspieť pri uskutočnení *tohto* zámeru. Jeho zámerom môže byť, aby ho adresát *pochopil* tak, že má prvý zámer, a *tento* zámer môže uspieť. Úplné premyslenie problému by si vyžadovalo starostlivé zváženie takýchto rozdielov. V záujme jednoduchosti zanedbám prípad predstierania a sústredím sa na prípad radikálneho zlyhania referencie, v ktorom zlyhanie nemá morálny charakter.

Naša kontroverzná problematika sa spája s otázkou: Máme povedať, že ak vyslovený výrok trpí radikálnym zlyhaním referencie, ide len o špeciálny prípad nepravdivej výpovede alebo toto zlyhanie je také radikálne, že výpoveď nemôže byť ani pravdivá, ani nepravdivá? Niektorí filozofi, ktorí sa v súčasnosti zaoberali touto otázkou, sa nekompromisne prihlásili k prvej odpovedi, kým iní dôsledne uprednostňovali druhú odpoveď. Ďalší zaujali eklektický postoj a na niektoré prípady aplikovali prvé riešenie, kým na iné

druhé riešenie. Zopár sa ich uspokojilo s tým, že útočili na každú ponúknutú doktrínu a pritom sa múdro zdráhali poskytnúť nejaký vlastný cieľ. Za patróna tábora, ktorý obhajuje prvú odpoveď, že ide o "špeciálny prípad nepravdivej výpovede", môžeme vyhlásiť Russella pre jeho teóriu deskripcií a názor, že vlastné mená sú skrátеныmi deskripciami. Jedným zo súčasných explicitných obhajcov tejto strany je pán Dummett v jeho zaujímavej stati *Truth*.³ Do druhého tábora, podľa ktorého nejde "ani o pravdivé, ani o nepravdivé výpovede", možno s istými výhradami zaradiť Quina, Austina a mňa. Quine objavil výborný zvrät "pravdivostná diera", aby charakterizoval, čo v týchto prípadoch dostaneme.⁴ Austin⁵ porovnáva tento nedostatok, alebo ako on hovorí, "nevhodnosť" výpovede s prostou nepravdivosťou a uprednostňuje hovoriť, že výpoveď, ktorá trpí takýmto nedostatkom, je neplatná - "je neplatná, lebo chýba referencia".

Eklektikov a záškovníkov si nevšímajme a pozornosť aspoň na chvíľu zamerajme na uvedené dve nezmieriteľné strany. Nemyslím si, že by sa dalo ukázať, že jeden tábor má celkom pravdu, kým druhý sa úplne mylí. Narážame tu na známu filozofickú situáciu, keď jednu stranu priťahuje jeden zjednodušený teoretický - alebo "explikovaný" - pojem pravdy a nepravdy a druhú stranu zase zaujíma iný pojem. Možno sa spýtať: Čo o tejto problematike naznačuje bežné používanie? Položiť túto otázku je ako vždy poučné. Ale bežné používanie neponúka jasný verdikt v prospech jednej alebo druhej strany. Prečo by ho aj malo ponúknuť? Záujmy, ktoré odráža bežné používanie, sú príliš komplikované a rozmanité, aby poskytli vyčerpávajúcu podporu pre ľubovoľnú *zjednodušujúcu* stranu. Hoci bežné používanie nevysslovuje jasný verdikt, neznamená to, prirodzene, že sa nedá inak demonštrovať, že jeden názor sa celkom mylí. Mohlo by sa ukázať, že názor je v inom smere nekonzistentný alebo nekoherentný. To sa však netýka uvedených stanovísk. Každý postoj do istej miery niečo vysvetľuje a klasifikuje, ale každý názor môže celkom konzistentne prekonať ťažkosti. Dôležitejšie je, že oba postoje sú *rozumné*. Bude užitočnejšie, ak sa pozrieme, v čom sú obe stanoviská rozumné, ako na ne vplyvajú fakty, namiesto toho, aby sme sa pokúšali ukázať, že jeden názor má celkom pravdu a druhý sa úplne mylí.

Na začiatku bude rozumné porovnať nepochybne nepravdivé výpovede so spochybniteľnými prípadmi, aby sme videli, ako na jednu stranu viac zapôsobili podobnosti a na druhú rozdiely medzi spochybniteľnými a nepochybnými prípadmi. Sú zjavne dva druhy relevantných nepochybných prípadov. Jeden druh predstavujú výpovede, v ktorých sa úspešne vykonáva identifikačná referencia a zároveň sú splnené všetky podmienky pre uspokojivý a úspešný celý akt empirického tvrdenia s výnimkou podmienky,

že daný objekt, na ktorý sa identifikačne referovalo a o ktorom sa tvrdilo, že je takým a takým, v skutočnosti *nie* je takým a takým. Hovorí sa, že pán Smith, nový vlastník majera, je slobodný, a pritom je ženatý: táto výpoveď je uspokojivá vo všetkých ohľadoch s výnimkou, že je nepochybne nepravdivá. Druhý relevantný prípad predstavuje explicitné tvrdenie o existencii a jedinečnosti. Tvrdí sa, že na Beautitude Bay je len jeden, a nie viac ostrovov. To je nepravda, lebo tu nie je ani jeden ostrov alebo je ich tu viac.

Na jednej strane možno konštatovať, že je veľký rozdiel medzi tým, čo nie je v poriadku so spomenutými prípadmi nepravdivosti, a tým, čo nie je v poriadku pri radikálnom zlyhaní referencie. Pravdivosť alebo nepravdivosť sa prisudzuje tomu, čo tvrdí hovorca. Už sme však spomenuli nekontroverznú myšlienku, že podmienka existencie, ktorá nie je úspešná v prípade radikálneho zlyhania referencie, sa v hovorcovej výpovedi netvrdí, ale presuponuje. Hovorcovu výpoveď teda nemožno posudzovať ako nepravdivé existenčné tvrdenie. Takisto ju nemožno kvalifikovať ako nepravdivé tvrdenie v tom zmysle, v akom je nepravdivý prvý nespochybniteľný príklad, t.j. nie je nepravdivá preto, že *nesprávne* charakterizuje jednotlivý objekt, na ktorý sa referovalo. V tomto prípade totiž nemáme nijaký objekt, ktorý by sa dal nesprávne charakterizovať. Všeobecne, ak *existuje* vec, na ktorú hovorca referoval a o ktorej tvrdil, že je takou a takou, tak jeho tvrdenie sa bude správne pokladať za pravdivé, ak predmet je taký a taký, a za nepravdivé, keď nie je taký a taký. V prípade radikálneho zlyhania referencie hovorca v dobrej viere *mienil*, že sa jeho výpoveď dá takto ohodnotiť. Domnieval sa, že o konkrétnom objekte tvrdí, že je takým a takým. V skutočnosti však nie sú splnené podmienky formulácie tvrdenia, o ktorých sa domnieval, že ich splnil. Na základe charakteru jeho zámerov a povahy rečového výkonu môžeme pripustiť, že vykonal výpoveď, ale takisto musíme konštatovať, že jeho zábery sa v radikálnom zmysle nerealizovali a jeho výpoveď sa nedá kvalifikovať ako tvrdenie, za aké ju pokladal, a teda ju nemožno hodnotiť ako tvrdenie. Potom sa však vôbec nedá ohodnotiť ako pravdivá alebo nepravdivá. Celý asertívny podnik sa zrútil vďaka zlyhaniu hovorcovej presupozície.

Na druhej strane by sa však mohlo tvrdiť, že podobnosť medzi spochybniteľným prípadom a nespochybniteľnými príkladmi nepravdivosti je omnoho dôležitejšia než rozdiely medzi nimi. Vo všetkých prípadoch bez rozdielu sa vykonáva pravá empirická výpoveď; slová sa použili v takej podobe, že keby vo svete (v priestore a čase) fakticky existoval určitý objekt alebo určité objekty s istými charakteristikami - inými slovami, ak vo svete (v priestore a čase) fakticky nastali určité komplexné okolnosti - potom by uana výpoveu bola pravdivá. Dôležitý je rozdiel medzi prípadom, v ktorom

tieto komplexné okolnosti nastali, a prípadom, v ktorom nenastali. Tento rozdiel by sme *mali* zachytiť používaním slov "pravdivý" a "nepravdivý" (vzhľadom na výpovede), hoci konzistentne tak nerobíme. Rovnako možno takto rozlišovať medzi spochybniteľnými aj nespochybniteľnými prípadmi. Nepravdivou empirickou výpoveďou je jednoducho ľubovoľná empirická výpoveď, ktorá je neúspešná *z faktuálnych* dôvodov, t.j. bude pravdivá vzhľadom na to, že podmienky vo svete sú také, aké sú, a nie iné. Prípady radikálneho zlyhania referencie sú len jednou triedou nepravdivých výpovedí.

Už sa mi nezdá dôležité postaviť sa na jednu alebo na druhú stranu tejto polemiky. Obe koncepcie naznačenými spôsobmi sledujú pri výpovediach rôzne záujmy; každá z nich má svoje výhody. Mám tri motívy na zdôraznenie tejto otázky, pričom dva z nich sa už čiastočne ukázali. Po prvé, kontroverzný problém chcem vyčleniť spomedzi ostatných otázok, s ktorými sa niekedy zamieňa. Po druhé, chcem vyvrátiť ilúziu, že kontroverzný problém možno rýchlo odbaviť duchaplným stručným formálnym argumentom. Po tretie, chcem naznačiť jeden spôsob - nepochybne ich je viac - ako bez pozitívneho príklonu k jednej alebo druhej teórii môžeme zistiť, že výsledky oboch koncepcií sa opláti domyslieť a zdokonaľiť. O všetkých troch otázkach niečo poviem, ale najviac o tretej z nich.

Teda po prvé, rozpor medzi teóriou pravdivostných dier a teóriou nepravdivosti, ktorý sa v celej doterajšej diskusii zdal veľmi naliehavý, sa presadzoval zavádzajúcim spôsobom, ktorý môže viesť k nesprávnemu dojmu. Mohol vzniknúť dojem, že rozpor medzi oboma teoretickými prístupmi je v celej záležitosti *centrálny*, že je akýmsi kľúčom ku všetkým názorom. Mohlo by sa teda zdať, že každý, kto odmieta Russellovu teóriu deskripcií ako adekvátnu všeobecnú analýzu alebo vysvetlenie fungovania deskripcií, zároveň nekompromisne prijíma teóriu pravdivostných dier a ostro odmieta teóriu nepravdivosti v prípade radikálneho zlyhania referencie. Nie je to však celkom pravda. Rozdiel medzi identifikačnou referenciou a jedinečným existenčným tvrdením je nesporný. Existencia objektu, ktorý zodpovedá určitej deskripcii použitej na identifikačnú referenciu, a adresátova schopnosť odlíšiť daný objekt od všetkého ostatného, sa vo vyslovenom výroku obsahujúcom takýto výraz netvrdí, ale presuponuje v absolútne striktnom zmysle bez ohľadu na to, či sa človek prikloní k názoru, že radikálne zlyhanie presupozície zbavuje výpoveď pravdivostnej hodnoty. Ak sa teória deskripcií pokladá za všeobecne správnu analýzu výpovedí obsahujúcich určité deskripcie, zostáva rozhodujúcou námietkou, že popiera tieto nesporné dištinkcie. Cítim povinnosť trochu viac rozviesť túto myšlienku, lebo môžem byť čiastočne zodpovedný za zmiešanie týchto dvoch problémov, keďže

slovo "presupozícia" malo byť jadrom funkcionálnej dištinkcie a zároveň aj jadrom teórie pravdivostných dier. Ale zodpovedný som nanajvýš len čiastočne, lebo toto spojenie je dostatočne prirodzené, aj keď nie je nevyhnutné. A hoci na jednej strane nejestvuje nátlak zo strany logiky, na druhej strane nátlak jestvuje. Ten, kto akceptuje teóriu deskripcií ako správnu analýzu, zaväzuje sa akceptovať teóriu nepravdivosti pre isté prípady a odmietnuť teóriu pravdivostných dier. Ten, kto akceptuje teóriu pravdivostných dier, musí odmietnuť teóriu deskripcií ako všeobecne správnu analýzu. Je však celkom konzistentné odmietnuť teóriu deskripcií ako všeobecne správnu analýzu z dôvodov, ktoré som naznačil, a takisto odmietajú teóriu pravdivostných dier.

Teraz prejdem k môjmu druhému zámeru. Poprel som, že jednu aj druhú teóriu možno definitívne vyvrátiť jednoduchým argumentom. Tento názor chcem podporiť komentármi k niektorým argumentom, pri ktorých sa takáto schopnosť niekedy predpokladá. Najprv uvediem niekoľko argumentov v prospech teórie pravdivostných dier a proti teórii nepravdivosti:

A1. Nech Fa reprezentuje výpoveď spomínaného druhu. Ak je teória nepravdivosti správna, potom výpoveď Fa neprotirečí výpovedi $\sim Fa$, ale disjunkcii $\sim Fa$ s negatívnou existenčnou výpoveďou. Fa však protirečí $\sim Fa$. Teória nepravdivosti je preto nesprávna.

A2. Z vety *Nie je pravda, že S je P* možno správne odvodiť vetu *S nie je P* , ak sa výraz "nepravdivý" používa normálne. Obe teórie sa však zhodnú v tom, že veta *S nie je P* bude pravdivá len vtedy, keď S existuje. Ak sa teda v teórii nepravdivosti používa slovo "nepravdivý" v bežnom zmysle, potom musí byť táto teória nesprávna.

A3. V otázke *Je S P ?* alebo v príkaze *Nech S je P !* sa môže vyskytovať rovnaké radikálne zlyhanie referencie ako vo výroku *S je P* . Ale v tom prípade aj otázka a príkaz musia byť nepravdivé, ak sa vyslovený výrok obsahujúci radikálne zlyhanie referencie pokladá za nepravdivý. To je však absurdné. Teória nepravdivosti je teda nesprávna.

Teraz uvediem argumenty v prospech druhej strany:

B1. Nech Fa reprezentuje výpoveď spomínaného druhu (napríklad *Kráľ Francúzska je plešatý*). Potom môže existovať ekvivalentná výpoveď Gb (napríklad *Francúzsko má plešatého kráľa*), ktorá je jasne nepravdivá, ak a neexistuje. Tieto dve výpovede sú však ekvivalentné. Výpoveď Fa je teda nepravdivá, ak a neexistuje. Preto je teória pravdivostných dier nesprávna.

B2. Nech P je výpoveď, ktorá podľa teórie pravdivostných dier nie je ani pravdivá, ani nepravdivá. Potom výpoveď, že P je pravdivá výpoveď, je takisto nepravdivá. Ak však nie je pravda, že P je pravdivá výpoveď, tak P je nepravdivá výpoveď. Z tejto hypotézy môžeme rovnako odvodiť záver, že P

je pravdivá, a teda dostaneme záver, že *P* je pravdivá, a zároveň nepravdivá výpoveď. To si protirečí, a preto aj pôvodná hypotéza je protirečivá.

Pri vyvracaní týchto námietok bude mať obhajca jedného alebo druhého názoru jednoduchú úlohu. Na námietku B2 možno reagovať, že ak výpoveď nemá pravdivostnú hodnotu, takisto ju nemá žiadna výpoveď, ktorá tvrdí, že pôvodná výpoveď je pravdivá alebo nepravdivá *simpliciter*. Nijaká kontradikcia sa teda nedá odvodiť. Odpoveď na B1 spočíva v tom, že argument je buď nepresvedčivý, alebo pochybný. Argument je nepresvedčivý, ak slovo "ekvivalentný" znamená, že "ak jedna výpoveď je pravdivá, tak nevyhnutne je aj druhá pravdivá". Ak takisto znamená, že "ak jedna výpoveď je nepravdivá, tak nevyhnutne je aj druhá nepravdivá", argument je pochybný. Na A3 možno odpovedať, že niet dôvodu, prečo by pre otázky a príkazy malo platiť to, čo pre výroky. Odpoveď na A2 tkvie v tom, že daná inferencia nie je striktne správna, hoci normálne by sme ju celkom prirodzene uskutočnili. Na A1 sa dá odpovedať, že je pochybné, hoci opäť celkom rozumné, že by sme kontradikcie takto chápali.

Je len ilúziou domnievať sa, že jednu alebo druhú pozíciu možno obhájiť takými to stručnými duchaplnosťami. Pri zanietenej obhajobe jednej alebo druhej teórie narážame na symptóm rozdielnosti záujmov. Ten, kto sa zaujíma o aktuálne rečové situácie, ktoré sa spájajú s komunikáciou medzi ľudskými bytosťami, bude pokladať jednoduchšiu teóriu nepravdivosti za neadekvátnu a bude sympatizovať s jej rivalom, hoci jej konkurenta, ako som povedal, nemusí výlučne alebo vôbec prijať. Ten, koho zaujíma neosobnejší názor na výpovede, a teda aktuálne potreby, ciele a predpoklady hovorcov a poslucháčov majú preňho malý význam, a akoby preňho na jednej strane existovali výpovede a na druhej strane svet, bude, prirodzene, odmietať teóriu pravdivostných dier a prijme *jej* jednoduchšieho rivala. Možno povedať, že predmetom každej výpovede je preňho svet vo všeobecnosti. Pre jeho oponenta je predmetom raz jedna vec, inokedy iná vec; a niekedy - zriedkavo a pomerne znepokojivo - vôbec nič.

Teraz prejdem k tretej problematike, ktorá, ako sa ukáže, súvisí s predchádzajúcimi dvoma. Zdá sa ako fakt, ktorý môžu rovnako bezpečne uznať obhajcovia oboch alebo ani jednej teórie, že intuitívne čaro alebo prima facie prijateľnosť teórie pravdivostných dier nie je nemenná vo všetkých prípadoch radikálneho zlyhania referencie, ktoré možno nájsť alebo ktoré si možno predstaviť. Túto rôznosť v intuitívnej prijateľnosti jednej koncepcie, ktorá je takisto inverznou rôznosťou v intuitívnej prijateľnosti druhej z nich, môžeme vysvetľovať bez toho, aby sme prijali niektorú teóriu. Pokus vysvetliť tento fakt môže vyniesť do popredia iné fakty, ktoré sa zaujímavými

spôsobmi týkajú rečových situácií vo všeobecnosti, a najmä tých, ktoré zahŕňajú identifikačnú referenciu. Pozornosť zameriam len na jeden faktor - je ich nepochybne viac - ktorý môže prispieť k vysvetleniu tohto faktu v určitých prípadoch. V tejto súvislosti spomeniem ďalšiu banálnosť a spojím ju s uvedenými banálnosťami.

Po prvé, možno poznamenať, že teóriu pravdivostných dier možno vyjadriť prostredníctvom známej idey predikácie tak, že sa jej zabezpečí určitá flexibilita pri aplikácii. Výraz, *ktorý sa vo výpovedi použije na identifikačnú referenciu* - bez ohľadu na to, či trpí alebo netrpí radikálnym zlyhaním referencie - nazvime *referujúcim výrazom*. Potom o každej výpovedi, ktorá obsahuje referujúci výraz *V*, možno povedať, že sa skladá z dvoch výrazov: z výrazu *V* samého, ktorý možno nazvať subjektovým výrazom alebo subjektovým termínom, a zo zvyšku výpovede, ktorý možno nazvať predikátovým výrazom alebo predikátovým termínom. V prípade výpovede, ktorá obsahuje viac, napríklad dva referujúce výrazy, je otvorené, ktorý z nich vyberieme do úlohy subjektového výrazu, kým druhý sa stane súčasťou predikátového termínu spojeného so subjektovým termínom tak, aby spolu tvorili výpoveď ako celok. Obhajca teórie pravdivostných dier môže formulovať svoj názor nasledujúcim spôsobom.⁶ Výpoveď alebo predikácia ako celok je pravdivá práve vtedy, keď sa predikátový termín naozaj aplikuje na objekt (je naozaj "pravdivý o objekte"), na ktorý (identifikačne) referuje subjektový termín. Výpoveď alebo predikácia ako celok je nepravdivá práve vtedy, keď sa negácia predikátového termínu aplikuje na daný objekt, t.j. vtedy, keď predikátový termín možno pravdivo uprieť danému objektu. Prípád radikálneho zlyhania referencie subjektového termínu sa nedá zaradiť ani do jednej situácie. Ide o prípad pravdivostnej diery.

Teraz zoberme do úvahy výpoveď, ktorá obsahuje dva referujúce výrazy, pričom v jednom referencia zlyháva, ale v druhom nezlyháva. Výpoveď môžeme ľubovoľne rozdeliť dvoma rôznymi spôsobmi. Rozličné rozdelenia môžu viesť k pripísaniu rôznych pravdivostných hodnôt výpovedi. Teda 1. chybný referujúci výraz môžeme začleniť do predikátového termínu, ktorý sa pripíše bezchybnému referujúcemu výrazu, aby s ním tvoril výpoveď ako celok; alebo 2. bezchybný referujúci výraz môžeme začleniť do predikátového výrazu, ktorý sa pripíše chybnému referujúcemu výrazu, aby s ním tvoril výpoveď ako celok. Ak výpoveď rozdelíme druhým spôsobom, musíme povedať - podľa poslednej formulácie teórie pravdivostných dier - že nemá pravdivostnú hodnotu. Keď ho však rozdelíme prvým spôsobom, môžeme povedať, že je nepravdivá (alebo niekedy, keď je negatívna, že je pravdivá). Keď totiž výpoveď rozdelíme prvým spôsobom, bude tvorená

z uspokojivého alebo bezchybného referujúceho výrazu a z jedného všeobecného termínu alebo predikátu, do ktorého bol začlenený chybný referujúci výraz. Na otázku, či sa daný predikát aplikuje alebo neaplikuje na objekt, na ktorý sa referuje uspokojivým referujúcim výrazom, možno adekvátne odpovedať. Fakt, že predikát absorboval chybný referujúci výraz, bude mať pre väčšinu kladných predikátov za následok len to, že odpoveď je "Nie". Pri takomto pohľade na výpovede môžeme celkom prirodzene povedať, že sú nepravdivé alebo že nie sú pravdivé, a možno dostatočne prirodzene tvrdiť, že ich *negácia* je pravdivá, keďže chybný referujúci výraz pri referencii zlyhal.

Teória pravdivostných dier by sa možno takto dala ľahko modifikovať, aby vysvetlila určité príklady, ktoré sa pre ňu môžu zdať intuitívne nepriaznivé. Napríklad nech neexistuje nijaký kráľ Francúzska a takisto nech sa v meste nenachádza kúpalisko. Ale nech sa v meste koná výstava a nech Jones nepochybne existuje. Keď zoberieme do úvahy výpovede, že

- (1) Jones strávil ráno na miestom kúpalisku,
- (2) včera výstavu navštívil kráľ Francúzska,

môže sa zdať dostatočne prirodzené povedať, že (1) je celkom nepravdivá výpoveď alebo že nie je pravda, že Jones strávil ráno na miestnom kúpalisku, lebo v meste sa kúpalisko nenachádza; že nech Jones strávil ráno akokoľvek, nestrávil ho na miestnom kúpalisku, lebo nič také neexistuje. Podobne možno o výpovedi (2) povedať, že je celkom nepravdivá alebo že nie je pravda, že včera výstavu navštívil kráľ Francúzska; že nech ktokoľvek včera navštívil výstavu, *nenavštívil* ju kráľ Francúzska, lebo takáto osoba neexistuje. Modifikovaná teória pravdivostných dier zachytáva tieto intuície, keď pripúšťa, že chybné referujúce výrazy "miestne kúpalisko" a "kráľ Francúzska" sú v oboch prípadoch absorbované predikátmi.

Táto modifikácia teórie pravdivostných dier bude sotva prijateľná, hoci je jednoduchá a príťažlivá. Na jednej strane sa nedá aplikovať na všetky intuitívne nepriaznivé prípady, ale len na tie príklady, ktoré obsahujú viac než jeden referujúci výraz. Na druhej strane bude neúplná aj vo svojej doméne, pokiaľ nebude formulovaný nejaký *princíp výberu* medzi alternatívnymi spôsobmi rozdeľovania výpovedí. Druhá otázka by sa v rámci teórie dala vyriešiť tak, že by priniesla určitú obeť v prospech návrhu, aby vždy, keď to bude možné, rozdelenie umožnilo pripísanie pravdivostnej hodnoty. Tento krok však môže byť príliš sebaobetavý, ktorý priateľov mení na nepriateľov a z intuitívne priaznivých prípadov robí nepriaznivé prípady.

Uvažujme teda ďalej. V súvislosti s klasickým príkladom "Kráľ Francúzska je plešatý" by sa okamžite dalo prirodzene konštatovať, že otázka, či táto výpoveď je pravdivá alebo nepravdivá, nevzniká, lebo kráľ Francúzska neexistuje. Predstavme si však, že sa táto výpoveď vyskytla medzi odpoveďami na otázku "Aké príklady slávnych *plešatých* súčasníkov možno uviesť, ak vôbec nejaké možno uviesť?" Alebo si predstavme, že niekto ako odpoveď na otázku "Kto nedávno zomrel?" zostaví zoznam, do ktorého zahmie výraz "kráľ Francúzska". Alebo si predstavme, že výpoveď "Kráľ Francúzska sa opäť oženil" niekto zaradil do množiny výpovedí, ktorá tvorí odpoveď na otázku "Aké významné udalosti sa nedávno udiali v politickej a sociálnej sfére, ak sa vôbec nejaké udiali?" V prvých dvoch príkladoch sa kráľ Francúzska uvádza ako *inštancia* alebo príklad *vopred zavedenej triedy*. V poslednom príklade výpoveď opisuje ako *inštanciu vopred zavedenej triedy* nejakú udalosť. Vo všetkých prípadoch otázky reprezentujú vopred stanovenú oblasť záujmu ako určitú triedu - triedu plešatých osobností, triedu nedávno zosnulých osobností, triedu významných udalostí v určitej oblasti - a pýtajú sa, ktoré objekty triedy zahŕňajú, ak vôbec zahŕňajú nejaké objekty. Keďže určite nie je pravda, že každá trieda obsahuje objekty, ktoré sa spomínajú v odpovediach, možno tieto odpovede bez prehnanej zhovievavosti jednoducho označiť ako nesprávne. Keď ich takto označíme, neznamená to, že ich odmietame ako odpovede na otázky, ktoré nevznikajú, ale odmietame ich ako nesprávne odpovede na otázky, ktoré vznikajú. Odpovede však obsahujú len *jeden* výraz referujúci na jednotlivý objekt, ale ten možno obviňovať zo zlyhania referencie; a otázky nemusia zahŕňať nijaký takýto výraz.

Načrtáva sa tu smer, v ktorom by sme mohli hľadať chýbajúci princíp výberu v prípade predchádzajúcich príkladov o kúpalisku a výstave, ktoré obsahujú dva referujúce výrazy. Nešlo o to, resp. nešlo len o to, že každý príklad obsahoval osobitný uspokojivý referujúci výraz. Išlo skôr o to, že oblasť záujmu každého prípadu by sme ľahko mohli chápať ako otázku, napríklad otázku, *Ako strávil Jones ráno?* alebo *Kto patrila k významným návštevníkom výstavy?*, alebo *Ako výstava pokračuje?* Toto chápanie sa stalo ešte prirodzenejším, keď sme uspokojivý referujúci výraz uviedli ako *prvý*, ako gramatický subjekt vety, a neuspokojivý výraz ako posledný. Keby sme napríklad namiesto vety "Včera výstavu navštívil kráľ Francúzska" napísali "Kráľ Francúzska včera navštívil výstavu", mohli by sme trochu pociťovať rozpaky. Skutočne veľké rozpaky pociťujeme pri vete "Kráľ Francúzska je plešatý", ak sa vysloví z ničoho nič, mimo kontextu, lebo prirodzene a bezprostredne nepoznáme kontext, v ktorom sa záujem sústreďuje skôr na otázku *Aké plešaté osobnosti sú tu?* než na otázku *Aký je kráľ Francúzska?*

alebo *Je kráľ Francúzska plešatý?* Uvedená výpoveď by, prirodzene, nebola len nesprávnou odpoveďou na *tieto* posledné dve otázky. Na *tieto* otázky sa nedá správne odpovedať, a teda v určitom zmysle sa na ne nedá ani nesprávne odpovedať. Sú otázkami, ktoré nevznikajú. To neznamená, že nemožno na ne adekvátne *reagovať*. Adekvátna reakcia je: "Kráľ Francúzska neexistuje." To však nie je odpoveď na otázku, ale odmietnutie otázky. Na druhej strane na otázku o plešatých osobnostiach *možno* odpovedať správne alebo nesprávne. Každá odpoveď, ktorá má zmieniť určitú osobu z istej triedy, ale neuspela v tom, je nesprávna; a je nesprávna aj vtedy, keď vôbec neexistuje osoba, o ktorej sa mala zmieniť.

Úvahy, ktoré som naznačil, by som chcel formulovať trochu všeobecnejšie a nezávisle od pojmu otázky. Moje návrhy možno zhrnúť takto:

1. Najprv spomeniem sľúbenú dodatočnú banálnosť. Výpovede alebo časti diskurzu, do ktorých patria, majú subjekty nielen v relatívne presnom logickom alebo gramatickom zmysle, ale vo voľnejšom zmysle, s ktorým budem spájať zvraty "byť predmetom niečoho" a "byť o niečom". Práve som využil hypotézu *otázky*, aby som s trochu neprirodzenou presnosťou uviedol ideu predmetu alebo oblasti záujmu výpovede, ideu toho, o čom výpoveď v určitom zmysle je. Ale napriek tomu, že nejestvuje skutočná otázka prvého rádu, ktorá by pre nás vyčlenila s týmto stupňom presnosti odpoveď na otázku vyššieho rádu "O čom v tomto zmysle je daná výpoveď?", často možno formulovať celkom určitú odpoveď na túto otázku. Formulácia totiž nie je bezdôvodná a zriedkavá ľudská aktivita. Izolované a nesúvislé informácie si neodovzdávame - nanajvýš len v prípade sociálneho zúfalstva - ale naopak, vo všeobecnosti chceme odovzdávať alebo dopĺňať informácie o tom, čo je pre daný predmet alebo momentálny záujem relevantné. Na otázku, čo je predmetom výpovede, "o" čom je výpoveď, možno uviesť mnoho rozmanitých typov odpovedí - je o plešatosti, o tom, ktorí veľkí ľudia sú plešatí, o tom, ktoré krajiny majú plešatých panovníkov, o Francúzsku, o kráľovi atď. - pričom nie každá odpoveď v danom prípade vylučuje všetky ostatné odpovede. Túto banálnosť možno nazvať princípom relevantnosti.

2. Táto banálnosť súvisí s inou všeobecnou banálnosťou, ktorú som nazval princípom prezumpcie poznania. Spomeňte si, že podľa tohto princípu výpovede nie sú so zreteľom na ich informatívnosť vo všeobecnosti samostatnými jednotkami, ktoré nemajú žiadnu oporu v známych alebo predpokladaných adresátových poznatkoch, ale vzhľadom na svoj účinok bežne závisia od poznania, ktoré sa u adresáta predpokladá. Tento princíp som konkrétne aplikoval na prípad identifikačnej referencie, pokiaľ sa pri vykonaní tejto funkcie predpokladá, že adresát má určité identifikačné poznanie. Keď

tvrdím, že nová banálnosť súvisí so starou, mám na mysli, že sa často a prirodzene prekrýva sféra *a)* toho, o čom je výpoveď adresovaná adresátovi, a *b)* toho, aké poznanie sa pri vyslovení danej výpovede u adresáta predpokladá.

3. Sféry *a)* a *b)* však nemusia byť koextenzívne. Vo výpovedi obsahujúcej referujúci výraz sa bude ako špecifikácia predmetu výpovede, t.j. toho, o čom výpoveď je, veľmi často zmieňovať alebo zdanlivo zmieňovať objekt, na ktorý sa daným výrazom zamýšľalo referovať. Niekedy však predmet výpovede obsahujúcej dané slovo možno špecifikovať bez toho, aby sa zmienil takýto objekt. Príklady prvého typu nazvime typom 1 a príklady druhého typu typom 2. (Výpoveď môže byť evidentne typu 1 vzhľadom na jeden referujúci výraz a typu 2 vzhľadom na iný referujúci výraz.)

4. Ohodnocovanie výpovedí ako pravdivých alebo nepravdivých sa bežne, hoci nie výlučne, sústreďuje okolo ich predmetov, práve tak ako sa okolo nich sústreďujú ohodnotené výpovede. Ak je to zvyčajne tak, možno povedať, že výpoveď sa ohodnocuje ako domnelá [putative] informácia o svojom predmete.

5. Teda v prípade radikálneho zlyhania referencie referujúceho výrazu možno dôsledky tohto zlyhania prirodzenejšie vysvetliť pomocou koncepcie pravdivostných dier, ak výpoveď je typu 1 (vzhľadom na daný referujúci výraz), a nie typu 2. Keby totiž bola typu 2, zlyhanie referencie by neovplyvnilo predmet výpovede, ale len informáciu o jej predmete. Nadalej môžeme výpoveď pokladať za domnelú informáciu o jej predmete a azda možno povedať, že dôsledkom zlyhania referencie je, že výpoveď dezinformuje o svojom predmete. Nedá sa to však povedať, ak výpoveď je typu 1. Ak je typu 1, zlyhanie referencie ovplyvňuje jej predmet sám, nielen domnelú informáciu o predmete. Ak vieme o zlyhaní referencie, vieme, že výpoveď v skutočnosti nemôže mať zamýšľaný predmet, a teda ju nemožno chápať ako domnelú informáciu o danom predmete. Nemožno ju pokladať ani za správnu, ani za nesprávnu informáciu o jej predmete.

Toto vysvetlenie by sa však mohlo pokladať za protirečivé. Implikuje totiž, že pri radikálnom zlyhaní referencie výpoveď typu 1 v skutočnosti nemá predmet, ktorý podľa hypotézy má; implikuje, že výpoveď, ktorá je podľa hypotézy o niečom, v skutočnosti nie je o ničom. Na túto námietku musíme odpovedať pomocou rozlíšenia. Ak verím, že legenda o kráľovi Artušovi je historickou pravdou, hoci takáto osoba v skutočnosti nejestvovala, v jednom zmysle môžem formulovať výpovede o kráľovi Artušovi, *opísať* kráľa Artuša a môžem ho urobiť mojím predmetom. V inom zmysle však nemôžem formulovať výpovede o kráľovi Artušovi, *opisovať* ho alebo *robiť*

ho svojím predmetom. Tento druhý zmysel je silnejší než prvý. Môžem sa domnievať, že formulujem o ňom výpovede v druhom, silnejšom zmysle, ale v skutočnosti formulujem len výpovede v prvom a slabšom zmysle. Keby však moja viera v kráľa Artuša bola pravdivá a naozaj by som o ňom formuloval výpovede v druhom zmysle, stále by som o ňom formuloval výpovede v prvom zmysle. Z tohto dôvodu je prvý zmysel slabší (t.j. menej obsažný) než druhý a nielen odlišný od druhého.

Na základe tejto dištinkcie môžeme formulovať návod na odlíšenie tých prípadov zlyhania referencie, ktoré sú relatívne priaznivé pre teóriu pravdivostných dier, od prípadov, ktoré sú pre ňu relatívne nepriaznivé. Návod je takýto: Zoberme do úvahy určitú výpoveď s jej kontextom, v ktorom referencia zlyháva, a opíšme rečovú epizódu súvisiacu s vyslovením výpovede. Opis by sa mal začínať napríklad zvratom "On (t.j. hovorca) povedal (opísal)...", za ktorým nasleduje opytovacie zámeno, adjektívum alebo sloveso, ktoré uvádza podradenú vetu. Podradená veta spolu s podrad'ovacou spojku špecifikuje predmet výpovede, o ktorom možno povedať (aspoň v slabšom zmysle, a pokiaľ referencia nezlyhala, aj v silnejšom zmysle), že o ňom je. Zároveň sa z opisu odstráni *to, čo sa tvrdí o danom predmete*, a nahradí sa opytovacím zvratom. Príkladmi takýchto opisov, založených na spomenutých príkladoch, môžu byť:

(On) opísal, ako Jones strávil ráno.

(On) povedal, ktorí významní súčasníci sú plešati.

(On) povedal, aký je kráľ Francúzska.

Relatívne priaznivý prípad pre teóriu pravdivostných dier dostaneme, ak chybný referujúci výraz zostane vo vete uvedenej opytovacím zámenom, ktorá špecifikuje, o čom bola pôvodná výpoveď. Relatívne nepriaznivý prípad pre teóriu pravdivostných dier získame, ak je chybný referujúci výraz eliminovaný, a preto patrí k tomu, čo má byť informáciou o predmete pôvodnej výpovede. Nemôžeme pravdivo alebo nepravdivo, správne alebo nesprávne opísať, aký je kráľ Francúzska, lebo kráľ Francúzska nejestvuje. Môžeme však správne alebo nesprávne opísať, ako Jones strávil ráno. Ak povieme, že ráno strávil na miestom kúpalisku, opis bude nesprávny, lebo takéto miesto nejestvuje.

Lahko pochopiť, prečo relevantnosť takýchto faktorov prehliadali tí filozofi vrátane mňa, ktorí boli v pokušení prijať a zovšeobecniť teóriu pravdivostných dier, keď v izolácii od možných kontextov použitia analyzovali príklady niekoľkých viet. Po prvé, často sa stáva, že predmet výpovede je

alebo zahrňa niečo, na čo referuje referujúci výraz. Takýto výraz totiž u adresáta vyvoláva poznanie alebo momentálne vnemy. Adresáta často zaujíma to, o čom už niečo vie alebo čo momentálne vníma. Po druhé, často sa stáva, že umiestnenie výrazu na začiatku vety, na pozícii gramatického subjektu, slúži na oznámenie predmetu výpovede. Na filozofa, ktorý o zlyhaní referencie uvažuje na základe jednej alebo dvoch stručných a izolovaných viet začínajúcich referujúcimi výrazmi, zrejme budú vplývať tieto fakty bez toho, aby si všimol, čo *všetko* ho ovplyvňuje. Teda bude mať tendenciu pripísať referujúcemu výrazu, ktorý zlyhal pri referencii, niečo, čo je omnoho horšie než nepravdivosť. Celkom teda prehliadne tieto úvahy o predmete, o ktorom som hovoril.

Dovoľte mi poznamenať, že netvrdím, že som urobil viac než len to, že som sa zmienil o jednom faktore, ktorý niekedy môže vplývať na skutočnosť, že v niektorých prípadoch radikálneho zlyhania referencie sa teória pravdivostných dier môže zdať intuitívne príťažlivejšia než v iných prípadoch.

Z anglického originálu preložil *Marián Zouhar*.

POZNÁMKY

¹ Prekladal som podľa Strawson, P. F.: *Identifying Reference and Truth-Values*. In: *Logico-Linguistic Papers*. Methuen, London 1971, 75-95. Prvé vydanie in: *Theoria*, vol. 30, 1964. Ďakujem Pavlovi Cmurejovi za niektoré terminologické a štylistické návrhy, ktoré zlepšili pôvodnú verziu prekladu. (Pozn. prekl.)

² Ukazovacie zámená ("tento", "toto" atď.) nahrádzajú určitý člen, ktorý slovenčina nepozná a ktorý spolu so všeobecným podstatným menom utvorí tzv. určitú deskripciu (definite description). Jednou z úloh určitého člena je naznačiť jedinečnosť referencie, t.j. že výraz v danom použití sa vzťahuje práve na jeden predmet. V ďalšom texte budem zámená s touto funkciou vynechávať. Treba však mať na pamäti, že Strawsonove príklady obsahujú práve takéto určité deskripcie, a nie všeobecné podstatné mená. (Pozn. prekl.)

³ Dummett, M.: *Truth*. In: *Proceedings of the Aristotelian Society 1958-1959*.

⁴ Pozri Quine, W. V. O.: *Word and Object*. MIT Press, Cambridge (Mass.) 1960.

⁵ Pozri Austin, J. L.: *Performative Utterances; a How to Do Things with Words*. The William James Lectures Delivered at Harvard University. Ed. J. O. Urmson. Oxford University Press, Oxford 1962.

⁶ Takúto formuláciu implicitne obsahuje fundamentálna definícia predikácie, ktorú Quine uvádza v knihe *Word and Object* na s. 96.